

memorii | jurnale | convorbiri

Élisabeth de Fontenay (n. 1934), autoare de cărți de eseistică și filozofie, este profesor emerit al Universității Paris 1 Panthéon-Sorbonne. A făcut parte din comitetul de conducere al revistei *Les Temps Modernes*. Între 2010 și 2014 a prezentat emisiunea de radio *Vivre avec les bêtes*, pe France Inter. Printre cărțile publicate se numără *Diderot ou le matérialisme enchanté* (1981), distins cu Premiul Bordin al Academiei Franceze, *Le silence des bêtes: la philosophie à l'épreuve de l'animalité* (1998), *Une tout autre histoire: Questions à Jean-François Lyotard* (2006), *Actes de naissance* (2011), *La grâce et le progrès: Réflexions sur la Révolution française et la Vendée* (2020). A obținut Premiul Anna-de-Noailles pentru *La Prière d'Esther* (2014) și Premiul Femina pentru *Gaspard de la nuit: Autobiographie de mon frère* (2018).

Alain Finkielkraut (n. 1949), unul dintre cei mai iluștri filozofi și esești francezi contemporani, a predat la Catedra de literatură franceză a Universității Berkeley din California. Între 1989 și 2014 a fost profesor de istoria ideilor la École Polytechnique. Din 1985 este producător al emisiunii *Répliques* la France Culture. Între 1990 și 1996 a fost director al revistei *Le Messager européen*. În 2009 a primit distincția de ofițer al Legiunii de Onoare. În 2014 a devenit membru al Academiei Franceze și a obținut Premiul Combourg. Principalele teme abordate în scrierile sale sunt dragostea, literatura, modernitatea, iudaismul, naționalismul, identitatea. A publicat numeroase volume, printre care: *Le Juif imaginaire* (1981), *La Sagesse de l'amour* (1984), *La Défaite de la pensée* (1987; *Înfrângerea gândirii*, Humanitas, 1992), *La Mémoire Vaine, du Crime Contre l'Humanité* (1989), *Internet, l'inquiétante extase* (coautor Paul Soriano, 2001), *L'Imparfait du présent. Pièces brèves* (2002), *Nous autres, modernes* (2005), *Philosophie et modernité* (2008), *Un cœur intelligent* (2009; *O inimă inteligentă*, Humanitas, 2017), *Et si l'amour durait* (2011; *Și dacă dragostea ar dăinui*, Humanitas, 2015), *L'Identité malheureuse* (2013), *La Seule exactitude* (2015), *À la première personne* (2019), *L'après littérature* (2021).

Élisabeth de Fontenay
Alain Finkielkraut

Pe teren minat

CORESPONDENȚĂ, SEPTEMBRIE 2016–IUNIE 2017

Traducere din franceză și note
de Maria Magdalena Coresciuc

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

*Pentru Béatrice Berlowitz,
care ne-a ajutat enorm*

Dragă Alain,

Am hotărât, aşadar, să facem schimb de scrisori în loc să purtăm un dialog prin viu grai. Folosirea acestui vechi instrument literar mi se pare prudentă și benefică, cu toate că mă întreb dacă nu este cumva un mod de a ne eschiva. În ciuda predilecției mele pentru înfruntarea directă, mă temeam de fapt de prezența ta și de violența pe care o implică un schimb de replici. Cu alte cuvinte, mă temeam că mă voi izbi în timp real de non-negociabil și că voi vedea în curând fisurându-se o dragă și veche prietenie. Tu nu îmi înțelegi teama, știu bine asta, însă lucrurile sunt cu mult mai complicate decât lasă să se înțeleagă această introducere. Căci noi, tu și cu mine, alcătuim o comunitate care ne este proprie, un melanj idiomatic de devotament față de apartenența la națiunea evreiască și de satisfacție suscitată de geniul creștinismului, de spirit laic și republican, dar și de

atașament dureros și glorios față de întreaga istorie a Franței, de intoleranță față de toate soiurile de dezrădăcinări impuse de modernitatea tehnicistă și mondialistă și, în același timp, de rezistență universalistă. Această complicitate, care a dăinuit aproape patruzeci de ani, mă face să mă simt mai mult sau mai puțin angajată și, într-un fel care nu prea îmi e pe plac, în ceea ce eu numesc deocamdată „abaterile tale“, și anume ceea ce consider uneori drept poziții de ultra-dreapta. Nu ezit să-ți mărturisesc că respingerea ta de către stânga stângii mă înspăimântă, chiar dacă, în ceea ce mă privește, refuz să mă mai las de acum înaintea vegheată și intimidată de angelismul pervers al drepturilor omului și al antirasismului. De fapt, mă cert neînțecat și singuratic cu tine, și dacă îndrăznesc în cele din urmă să-ți spun acest lucru este, fi convins, pentru că sper ca prin aceste dialoguri să trezesc lumea din care facem amândoi parte, acest bizar „noi“ care a construit de-a lungul întregii tale opere ceea ce eu voi numi trilogia ta tragică: *Le Juif imaginaire*, *L'Avenir d'une négation* și *La Mémoire vaine*. Aș vrea ca la capătul acestei încercări de elucidare reciprocă să nu ne mai despartă decât niște litigii cu caracter negociabil; aș dori să dispară spectrul diferendului ireversibil care planează între noi.

Aceasta este întrebarea pe care mi-o pun atât mie, cât și ție, la începutul acestei confruntări: cum se

face că prietenia noastră s-a încăpățânat să reziste, în ciuda anumitor dezacorduri profunde? Îmi vine în minte o primă dovadă, conjuncturală. Atacurile îndreptate împotriva ta (maurrasism, barresism, xenofobie) vădesc, cel mai adesea, o asemenea lipsă de loialitate, o asemenea amnezie istorică și o asemenea cecitate politică, încât mă aflu pusă în situația de a adera dacă nu la anumite lucruri pe care le-ai scris sau spus și care au declanșat aceste injurii abjecte, atunci la experiența pe care, de atâta vreme, o împărtășesc cu tine. În plus, trebuie să recunosc această slăbiciune politică de care sufăr: mă amuzi cu vorbele tale de duh, întotdeauna devastatoare, câteodată scabroase, dar niciodată vulgare. De unde mi se trage această complicitate la niște glume al căror efect imediat, și acest imediat constă în miracolul râsului, este acela de a-mi dezarma eforturile argumentării? Ea atestă, fără îndoială, o obârșie comună, deopotrivă așkenază, franceză, republicană, erudită, și o preferință pentru reparatorul grad doi. Prietenia nu poate dăinui fără această comunitate efemeră a râsului.

Nu cred că trebuie spus, așa cum am putea fi tentați s-o facem, că legătura noastră a fost mai puternică decât disensiunile politice, întrucât cred că mai degrabă s-a hrănit cu ele. În secolul XX, conflictul dintre politică și prietenie a distrus multe dintre afinitățile electivă, tu însuși fiind marcat de întâlnirea cu Europa centrală, prin intermediul

experienței și gândirii lui Kundera, scriitor care condamnă ideea de a nu ne mai iubi un prieten, ba chiar de a-l trăda din motive politice. El îl admiră pe Mitterrand, ale cărui fidelități l-au expus riscului, se complace privind fotografia lui Heidegger, filozof compromis de nazism, mergând la luptă alături de poetul care a luptat în Rezistență – René Char. Dar să-i lăsăm pe acest *Denker* și pe acest *Dichter*, filozoful și gânditorul, cu gloria lor, căci nu pe asta se întemeiază ceea ce există între noi. Într-adevăr, prietenia noastră, înainte de a fi nevoită să treacă de proba unor posibile rupturi, își are obârșia într-un nucleu intim și politic, și anume în deplina susținere a statului evreu și, în același timp, în critica fără concesiilor a politicii duse pe termen lung în raport cu statul palestinian. Ea se ancorează, de asemenea, și în dorința de a menține o legătură strânsă între generații și de a-i sili pe contemporanii care calcă pe urmele noastre să-și ia în primire atât moștenirea, cât și ceea ce nu au avut șansa să moștenească.

Acum, ce ne desparte pe noi? Faptul că te complaci într-o viziune paseistă privitoare la starea lumii, pe care eu o socotesc mai mult estetizantă decât etică sau politică; în pesimismul tău extrem față de modernitatea tehnicistă; în iritarea față de noile generații, de la care nu aștepti mare lucru; în deznădejdea de a constata că ele sunt și vor fi din ce în ce mai lipsite de umanitate, adică de cultură,

în opinia ta; în feminismul tău din alte vremuri, care identifică Iluminismul cu galanteria, chiar dacă știu din experiență cât de mult contează în viața ta femeile care contribuie la elaborarea unei lumi comune; și mai cu seamă în alegerea pe care ai făcut-o, cu toate că nu ești om politic, privitor la etica responsabilității contra eticii convingerii, justificând o anumită răceală în ceea ce privește constatarea că Europa nu poate primi toată mizeria din lume; și, în sfârșit, în lipsa ta de frământare în privința noțiunii de identitate...

Am încărcat, fără îndoială, prea mult această scrisoare, ce conține probabil o mare parte din lucrurile pe care le vom avea de dezbătut. Iar pentru moment am lăsat la o parte, chiar în interiorul acestui rechizitoriu, anumite capete de acuzare la care nu pot adera fără a mă discredita pe mine însămi. E rândul tău acum să subliniezi, în prealabil, ce ți se pare abuziv în criticile pe care ți le aduc.

Élisabeth

Dragă Élisabeth,

De ce secolul XX este presărat cu prietenii moarte? De ce există atâtea excluderi, eliminări și neînțelegeri? Deoarece, ca urmare a primului conflict mondial, formula lui Clausewitz a fost inversată, iar politica a devenit o continuare a războiului prin alte mijloace. Martor dezamăgit al acestei teribile răsturnări, Kundera trage următoarea concluzie: „Opinia pe care o aperi nu e decât o ipoteză preferată, cu necesitate imperfectă, probabil trecătoare, pe care doar cei foarte mărginiți o pot socoti certitudine sau adevăr. Contrar puerilei fidelități față de o convingere, fidelitatea față de un prieten este o virtute, poate singura, ultima“*.

Citind aceste rânduri și gândindu-mă la cum a reușit să ne farmece un trecut foarte recent, îmi

* Milan Kundera, *O întâlnire*, tr. Vlad Russo, Humanitas, București, 2009, p. 136. [Toate notele din carte aparțin traducătoarei.]

vine să-i dau dreptate lui Kundera. Dar nu izbutesc, căci *sunt lipsit de păreri*, sunt marcat de evenimentele care au loc în lume, iar ideile, atunci când apar, iau naștere în urma unui șoc, a unei frământări sau a unei amărăciuni. O prietenie ferită de toate aceste emoții ar fi pentru mine lipsită de consistență. Și nu i-aș putea fi devotat: o relație nu poate fi cultivată sub un glob de sticlă. Dar legătura nu suprimă neapărat distanța. Din moment ce este interesat de aceleași lucruri, prietenul poate fi și marele oponent. El sau ea surprinde, interpelează, exaspe-rează, demontează, și cu atât mai bine. Disputa trebuie privită atunci drept un prilej de a deveni mai inteligent.

Iar disputa dintre noi ia naștere de-ndată: refuzând violența unui schimb prompt de replici, nu te-ai eschivat, ci ai optat pentru libertatea pe care ți-o oferă scrisul. Subtilitățile conversației nu ți-ar fi îngăduit poate să-mi spui cu atâta cruzime că pricinile hărțuiei neîncetate și singuratice dintre noi sunt „orientările mele de ultra-dreapta“. Mărturisesc că această formulare mă pune pe gânduri și voi încerca să-ți explic de ce.

În frumoșii ani ai tinereții mele, nu concepeam că ne-am putea numi de dreapta. Stânga era, în opinia mea, reprezentată de cei oprimați, care cer să li se facă dreptate. Trebuia, prin urmare, să fii lipsit de inimă ca să alegi tabăra opresorilor, iar pentru a-ți asuma liniștit această alegere însemna să-ți fi pierdut până și ultima amintire a moralei.